

**КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПОРУ ТА
ВІДРОДЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОУНБ ІМ. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА)**

*Перунова Ірина
м. Херсон*

Повномасштабне збройне вторгнення російської федерації на територію України стало переломним моментом для діяльності бібліотек. Особливо це відчутно у прифронтових регіонах та на тимчасово окупованих територіях, де заклади культури зазнали та продовжують зазнавати систематичних руйнувань, розграбувань фондів, вимушеного переміщення ресурсів і фахівців у різні регіони України. У цих умовах бібліотека постає не лише як інформаційний та освітній центр, а й як простір збереження ідентичності, пам'яті та духовного опору.

Краєзнавча діяльність Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеса Гончара (далі – Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара) є яскравим прикладом того, як культурна інституція трансформує традиційні форми роботи у відповідь на виклики війни, створюючи нові інструменти фіксації правди, протидії інформаційним маніпуляціям та формування національної свідомості. Таким чином, краєзнавство стає вагомим чинником культурного спротиву, підтримуючи український наратив у світовому інформаційному просторі.

Краєзнавча бібліографія в умовах війни

Традиційним і одним з головних напрямів діяльності відділу краєзнавства є підготовка бібліографічних покажчиків. З 1973 року видається щорічник «Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на ... рік» [6]. Видання містить інформацію про друковані документи і матеріали з інтернет-ресурсів, що висвітлюють визначні події історії, наукового, літературного та культурного життя області, заснування установ, населених пунктів, ювілеї відомих уродженців краю та видатних діячів, життя яких пов'язане з Херсонщиною.

З початком повномасштабної війни, у 2022 році, бібліографічна робота нашої книгозбірні набула нового змісту. У зв'язку з тимчасовим або остаточним припиненням виходу друкованої періодики та неможливістю її перегляду *de visu*, започатковано серію інформаційних дайджестів «Херсонщина в інформпросторі» [13], що документує перебіг життя області під час війни. Це стало важливим кроком у збереженні джерельної бази для дослідників майбутнього. Інформаційні дайджести є продовженням бібліографічного

покажчика «Література про Херсонську область за ... рік», що видається з 1959 року. Відбір матеріалів здійснюється на підставі моніторингу загальноукраїнських та регіональних інтернет-джерел.

Меморіалізація подій та постатей

Важливою складовою діяльності бібліотеки є документування подій російсько-української війни. Так, у 2023 році фахівцями відділу краєзнавства було засновано онлайн-проекти «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії» [7] та «Херсонщина нескорена» [14], які стали платформами для збереження пам'яті про героїв, рух громадського спротиву та злочини окупантів на території області.

В онлайн-проекті «Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії» [7] вміщено інформацію про херсонців, які віддали своє життя за звільнення м. Іловайська Донецької області. Захисники загинули під час однієї з найкривавіших подій війни. Українським військовим було обіцяно ворогом «зелений коридор». Ця обіцянка виявилася підступною та підлою дорогою смерті, залитою кров'ю наших Героїв.

Основним завданням онлайн-проекту «Херсонщина нескорена» [14] є меморіалізація подій російсько-української війни на території області. Наразі охоплено широкий спектр матеріалів – від хроніки основних подій оборони, окупації та звільнення Херсонської області; висвітлення матеріалів щодо громадського та мистецького спротиву місцевого населення, волонтерської діяльності до збереження пам'яті та вшанування наших Захисників і Захисниць, які віддали найцінніше – своє життя – за визволення рідної країни від військової агресії росії. Проект складається з восьми розділів: «Щоденники окупації Херсонської області», «Рух опору на Херсонщині», «Злочини росії проти культурної спадщини Херсонщини», «Хроніка звільнення Херсонської області», «Мужні і незламні: назавжди в строю», «Небайдужі серця», «Рядки, написані війною (творчість письменників Херсонщини)» та розділ «АртСпротив» [1], авторами-розробниками якого є наші колеги з відділу мистецтв.

У кожному розділі вміщено достовірну та перевірену інформацію про реальні події війни, щоб сприяти розвитку особистої думки та вмінню відрізняти правдиву інформацію від фейкової. Сторінки проекту супроводжуються фотоматеріалами, списками інтернет-джерел та відеоматеріалів, що розкривають тему. Робота над проектом триває. Проводячи моніторинг електронних ресурсів, ми фіксуємо нові матеріали та поповнюємо інформацією всі розділи. Важливо, що бібліотека не лише збирає інформацію, а й створює перевірений ресурс, що протистоїть дезінформації та виконує функцію архіву війни.

Віртуальний контент і нові формати

Важливим напрямом популяризації інформації про наш край є створення краєзнавчого віртуального контенту. На ютуб-каналі Херсонської ОУНБ ім. Олесе Гончара представлено буктрейлери, які знайомлять з новими книгами херсонських авторів.

Серед представлених нині робіт – «Фортеця Херсон: одне серце на два береги» [5] – це четверта збірка поезії херсонця Михайла Олійника, яка присвячена рідному місту-герою. Творчість цього автора віддзеркалює події, що відбуваються на Херсонщині, та незламність і віру її жителів у нашу Перемогу. Пережиті місяці окупації, радість та сльози херсонців від хвилювання в перші дні звільнення міста, їхні надії і мрії – це та багато іншого поет відобразив у своїх віршах.

Цікавим є буктрейлер на історичний роман «Побратим гетьмана» херсонської письменниці Оксани Зененко [10], який відкриває завісу визвольної війни України 1710–1712 років проти московії під проводом гетьмана Війська Запорозького у вигнанні Пилипа Орлика та кошового отамана Костя Гордієнка. Цей твір авторка починала писати в м. Херсоні, продовжила в м. Одесі, а завершила в м. Києві. Знаковим є той факт, що він мандрував із нею так, як і щоденник Пилипа Орлика разом із господарем у вигнанні.

Сповнений патріотизму буктрейлер на книгу «Сни про Херсон» українського історика та письменника родом із Херсона Артема Петрика [11]. Це видання, що змушує згадати і не дасть забути події окупації. Чим жив поневолений росією, але нескорений український Херсон; як виживав та про що мріяв. Зокрема зображено мужність, характер і винахідливість херсонців, а також – вільні сни в окупації, під дулами автоматів і під постійними вибухами.

На ютуб-каналі нашої книгозбірні пропонуємо користувачам відеодайджести, присвячені науковцям-краянам: «Окрилені наукою. Педагогіка» [9], «Окрилені наукою. Історія» [8]. Кожна із представлених особистостей має значний науковий доробок і визнання, а ще – свої життєві принципи і невтомну жагу до досліджень. Ці медіапродукти мають переваги, адже завжди перебувають у відкритому доступі для зручного перегляду.

У 2023 році створено мініпроект «Династії Херсонського краю» [3], головною ідеєю якого є публікація досліджень про успіхи в бізнесі, любовні перипетії та сімейні таємниці видатних родин Херсонщини. Кожна із запропонованих неймовірних династій – Гошкевичів, Скадовських – залишила помітний відбиток в історії нашої області. Їх історії зачаровують читачів та надають можливість поринути в минуле свого краю.

Дієвим інструментом популяризації краєзнавчої інформації є мініпроект «Видатні постаті Херсонщини» [2]. Він знайомить з особистостями рідного краю як історичними, так і сучасними. Серед представлених персон: художники (Оксана Оснач, Ольга Бринцева), співаки (Харис Ширінський, Віктор Гурба), письменники (Василь Загороднюк, Олександр Меньшов, Альона Мовчан, Надія Теленчук) та інші. Матеріали про життя і діяльність визначних діячів,

стосовно їх внеску в розвиток різних галузей області сприяють всебічному вдосконаленню знань про свою малу Батьківщину.

Унікальним джерелом краєзнавчої інформації для користувачів являється мініпроект «Сторінками херсонських газет» [12]. Базою для його створення служить депозитарний фонд місцевих періодичних видань, що друкувалися в м. Херсоні в другій половині XIX – на початку XX століття і до сьогодні турботливо зберігаються працівниками нашої книгозбірні. Запропоновані матеріали розповідають про тогочасне життя херсонців; про курйози та негаразди; про те, як допомагали бідним і рятували життя безпритульним (мінідайджест «Благодійність: погляд у минуле»). До 150-річчя з часу заснування Херсонської ОУНБ ім. Олесея Гончара створено мінідайджест «Черпаючи ресурси із пожертв...», що містить розповідь про те, чому виникла потреба заснування в м. Херсоні публічної бібліотеки; хто були перші благодійники; про перші кроки, перших читачів, про перші лекції та переповнені зали під час літературно-музичних вечорів. Метою проекту є відкриття доступу та всебічне знайомство з рідкісними та цінними краєзнавчими періодичними виданнями Херсонщини другої половини XIX – початку XX століття.

У 2023 році за співпраці з херсонкою Ольгою Іваненко опубліковано авторський культурологічний проєкт «Етнографічні розвідки з Ольгою Іваненко» [4]. Етнографічне дослідження містить історичну, культурну та духовну складову національної ідентифікації Південної України.

Беззаперечною перевагою краєзнавчих онлайн-проектів являється відкриття широкому колу користувачів нових граней історії та культури області, доступність і можливість залучати не лише місцеву громаду, а й світову аудиторію. Наразі статистика відвідуваності підтверджує цей факт. Лише у 2024 році вебсайт «Краєзнавство Таврії» зафіксував понад 27 тисяч користувачів із більш ніж 25 країн світу.

Соціокультурна діяльність як інструмент єднання

Попри війну, Херсонська ОУНБ ім. Олесея Гончара продовжує займатися соціокультурною діяльністю. Фахівці відділу краєзнавства організовують презентації книг, літературні подорожі, години краєзнавства, години пам'яті, уроки мужності, історичні калейдоскопи, інформаційно-просвітницькі заходи для херсонської громади та внутрішньо переміщених осіб з Херсона і області, які проживають у різних регіонах України. Тематичний діапазон охоплює як історичні постаті та події Херсонщини, так і сучасний досвід незламності, опору та сміливості. Соціокультурні заходи сприяють патріотичному вихованню підростаючого покоління, адже популяризують краєзнавчу інформацію, важливі історичні події, знайомлять з видатними особистостями області та їх внеском у розвиток краю, формують у молоді розуміння цінності свободи та відповідальності перед майбутнім. Серед них урок звитяги

«Сильні духом і вчинками» до Дня захисників і захисниць України, інформаційно-просвітницький захід «Два роки свободи: незламне місто нескорених людей» до другої річниці звільнення м. Херсона, презентація збірки поезії Василя Загороднюка «Світиться світла 100 тонн висота», патріотична година «Міцніші за сталь і бетон: кіборги Херсонщини» до Дня вшанування захисників Донецького аеропорту та 10 річниці з часу завершення боїв за Донецький аеропорт, година краєзнавства «Летять птахи мої понад літами...» до 75-річчя від дня народження поета, лауреата Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка А. І. Кичинського та ін.

Особливу увагу бібліотека приділяє відзначенню ювілеїв видатних діячів. 2025 рік на Херсонщині оголошено роком Миколи Братана, розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації Олександра Прокудіна. До 90-річчя від дня народження поета, прозаїка, драматурга, перекладача, літературного критика, пісняра, заслуженого діяча мистецтв України фахівці відділу краєзнавства створили відеопрезентацію «Стежки і дороги Миколи Братана» про життя і творчість відомого краянину (розміщена на ютуб-каналі «Херсонська ОУНБ ім. Олесея Гончара»). Протягом року проводиться цикл онлайн-зустрічей «Микола Братан – талант і слава Херсонщини» на платформі Zoom для навчальних закладів обласного центру. Великою популярністю серед читачів книгозбірні користується біобібліографічний покажчик «Микола Братан: “Я зроду – віть сільського люду...”», підготовлений до 80-річчя від дня народження поета. Це видання є найповнішою джерельною базою для вивчення життя та творчості М. І. Братана.

Висновки

Досвід роботи Херсонської ОУНБ ім. Олесея Гончара засвідчує, що краєзнавча діяльність у воєнний час є не лише культурною чи освітньою практикою, а й дієвим інструментом опору. Вона сприяє збереженню історичної пам'яті, утвердженню українського наративу, протидії дезінформації та вихованню національної свідомості.

Таким чином, краєзнавча робота бібліотек у час війни перетворюється на важливий чинник відродження суспільства, його духовної єдності та незламності. Це досвід, який демонструє силу культури навіть у найскладніші часи і закладає фундамент для майбутнього розвитку незалежної України.

Перелік літератури

1. АртСпротив [Електронний ресурс]. Відділ мистецтв. ХОУНБ ім. Олесея Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://art.lib.kherson.ua/artsprotiv.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.

2. Видатні постаті Херсонщини [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/people.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.
3. Династії Херсонського краю [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/dinastii-hersonskogo-krayu.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.
4. Етнографічні розвідки з Ольгою Іваненко [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/etnografichni-rozvidki-z-olgoyu-ivanenko.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.
5. Збірка «Фортеця Херсон: одне серце на два береги» Михайла Олійника. Буктрейлер [Електронний ресурс] : [відеоролик на каналі Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара]. YouTube : [інтернет-відеохостинг]. Електрон. дані. Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=s_evAG6mwz4. Назва з екрана. Дата публікації : 07.11.2024. Дата перегляду : 29.09.2025.
6. Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2025 рік [Електронний ресурс] : бібліогр. покажч. Вип. 51. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://lib.kherson.ua/znamenni-i-pamyatni-dati-hersonshchiny-na-2025-rik.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.
7. Іловайський котел: Херсонщина на чорних сторінках історії [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/ilovayskiy-kotel-hersonshchina-na-chornih-storinkah-istorii.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.
8. «Окрилені наукою. Історія». Випуск 1 [Електронний ресурс] : [відеоролик на каналі Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара]. YouTube : [інтернет-відеохостинг]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=HXC3kshZBNs>. Назва з екрана. Дата публікації : 26.08.2023. Дата перегляду : 29.09.2025.
9. Окрилені наукою. Педагогіка [Електронний ресурс] : [відеоролик на каналі Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара]. YouTube : [інтернет-відеохостинг]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=2mowZ3T9Zrc>. Назва з екрана. Дата публікації : 01.10.2023. Дата перегляду : 29.09.2025.
10. Оксана Зененко «Побратим гетьмана» [Електронний ресурс] : [відеоролик на каналі Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара]. YouTube : [інтернет-відеохостинг]. Електрон. дані.

Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Cctx2l0HvNc>. Назва з екрана. Дата публікації : 27.01.2025. Дата перегляду : 29.09.2025.

11. «Сни про Херсон» Артем Петрик. Буктрейлер [Електронний ресурс] : [відеоролик на каналі Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара]. YouTube : [інтернет-відеохостинг]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=U9uqHXwrrf0&t=55s>. Назва з екрана. Дата публікації : 03.04.2023. Дата перегляду : 29.09.2025.

12. Сторінками херсонських газет [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/storinkami-hersonskih-gazet.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.

13. Херсонщина в інформпросторі: період окупації [Електронний ресурс] : інформ. дайджест Вип. 3 (трав.-черв. 2022 р.). Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://lib.kherson.ua/hersonshchina-v-informprostori-period-okupatsii.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.

14. Херсонщина нескорена [Електронний ресурс]. Віртуальний проєкт «Краєзнавство Таврії». ХОУНБ ім. Олеся Гончара : [вебсайт]. Електрон. дані. Режим доступу : <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm>. Назва з екрана. Дата перегляду : 29.09.2025.